

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА, РАЗВИТИЙНА И
ЗДРАВНА ПСИХОЛОГИЯ**

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационен труд на тема:

**„Атрибутивен стил, психично благополучие и депресия при хора с репродуктивни
проблеми“**

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност 3.2.
Психология (Обща психология -Психологическо измерване и оценяване)

Автор на дисертационния труд: Мина Неделчева-Дацова

1. АКТУАЛНОСТ И ЗНАЧИМОСТ НА РАЗРАБОТВАННИЯ НАУЧЕН ПРОБЛЕМ

Настоящият дисертационен труд е посветен на темата за репродуктивните проблеми и техния негативен ефект върху преживяванията, свързани със смисъла и целта на живота. По-конкретно идеята е свързана с непрекъснатото преминаване от позитивни към негативни емоционални, неразбирането, изолацията и стигмата от страна на обществото и натискът за справяне с проблема. Темата е актуална, тъй като по-широките познания в тази сфера обогатяват разработването на политики и интервенции, които подпомагат разработването на ефективни програми за превенция на проблемите в проблематиката на инфертилитета.

Проучването на смесения психосоматичен конструкт, който включва както функциите на репродуктивната система и взаимодействието ѝ с други системи, така и страдание по невъзможността да имаш дете. Всичко това повишава значимостта на проблематиката от гледна точка на тяхната важност за физическото и психичното здраве хората.

Докторантката си поставя амбициозната задача да изследва психичните преживяване на хората с репродуктивни проблеми и да сравни някои негови аспекти с преживяванията на хора, които нямат репродуктивни проблеми. Също така проучването има за цел да проучи разликите в преживяването на първичния и на вторичния инфертилитет, като и да изследва концепцията за атрибутивния стил в рамките преработената теория за заучената безпомощност. В тази връзка М. Неделчева-Дацова емпирично верифицира модел за изследване на тези феномени. Решаването на поставените задачи и постигането на поставената цел на дисертационното проучване допринася за повишаване на актуалността и значимостта на изследвания проблем.

2. ОЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

Основната цел на дисертационния труд е да се проучи качеството на живот, психичното благополучие и депресията при хора с репродуктивни проблеми. Допълнителна цел е да се опише обяснителният стил и някои когниции, свързани с инфертилитета и по какъв начин те са свързани с депресията и психичното благополучие. Основните задачи на изследването се отнасят до изясняване на структурата на изследвания феномен в българската социокултурна среда въз основа на количествено емпирично изследване.

Докторантката подхожда с достатъчно научна сериозност към решаването на поставените задачи и избира адекватен подход. От методологическа гледна точка в настоящото изследване е направено обобщение на желанието, готовността и мотивацията за родителство, основните модели на връзката между психика и репродуктивни проблеми, клиничните измерения на инфертилитета и качеството на живот. Използвани са изследователски методи, които са релевантни на целите и задачите на проучването.

Дисертацията е разработена в рамките на 231 стандартни страници (без приложенията) и съдържа увод, четири основни глави, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката, заключение и библиография. Библиографията включва публикации, релевантни за изследваната проблематика. Повечето от литературните източници са от последните 10-15 години, което допълнително допринася за високата оценка. В дисертационния труд са представени 29 таблици и 15 фигури.

Теоретичният обзор в дисертацията очертава основните научни постижения в областта на проучваната проблематика. Той е фокусиран върху основните конструкти и тяхната взаимовръзка. Разгледани и анализирани са множество теоретични и емпирични изследвания, като докторантката се стреми да представи идеите на изследователите в тяхната историческа последователност, но откроява съвременните постижения в тази област. В първата част на първа глава са представени факторите, които определят желанието, готовността и мотивацията за родителство. В отделен параграф е коментирана темата, свързана с достигането на определен етап от жизнения цикъл, когато човек е способен и е вероятно да желае да има дете, който е детерминиран от биологически, социални и личностови фактори. Специално място е отделено на интимния партньор като важно условие в семейния живот. Обсъдени са също така нагласите и вярванията на хората, свързани със семейството и децата. Втората част в първа глава е разглежда психичните измерения на живота с репродуктивен проблем, като са описани двата основни модела за обяснение на връзката между наличието на репродуктивни проблеми и негативни психични преживявания: модела на психологическите причини (т. нар. „психогенен модел“) и модела на психологическите последици. Съществено място в тази част е посветено на клиничните измерения на инферлитета – дистрес, депресия, емоционална нестабилност, както и психологическите и социални аспекти - снижена самоувереност и самооценка, сексуални проблеми и конфликти в двойката. Допълнително са обсъдени въпросите, свързани с психичното благополучие, удовлетвореността от живота и качество на живот при хора с репродуктивни проблеми. Последният параграф на теоретичната част е посветен на темата за атрибутивния стил и по-специално на начина, по който хората интерпретират причините за събитията в живота си и смисъла, който им придават. Атрибутивният стил има значение за когнитивното функциониране и определя афективната и поведенческата реакция на хората при настъпването на благоприятни или неблагоприятни събития, което всъщност представлява преформулираната теория за заучената безпомощност

Литературният обзор е изчерпателен, логично структуриран и показва добро познаване на проблемите, свързани с темата. Представените в теоретичния обзор подходи и модели показват, че докторантката познава литературата по темата, както и основните обсъждани в нея проблеми. Заключениеето обосновава необходимостта от провеждане на проучването, което е основа на обсъждания дисертационен труд на Мина Неделчева-Дацова.

Емпиричната част в дисертационния труд е представена в три глави.

Във втора глава на дисертацията е представена теоретичната и методологична рамка на изследването, както и обяснителния подход при изследването на психичните измерения на живота с репродуктивни проблеми. Въведено е разграничението между условно наречените описателен и обяснителен подход при срезовите изследвания на репродуктивните проблеми като основната разлика между двата подхода е методологична и се състои в избора на извадка. Двата подхода са описани задълбочено и прецизно. Представена е методологичната рамка на изследването, квазиексперименталния дизайн и е изяснена операционалната дефиниция за хората с репродуктивни проблеми. Също така е описан инструментариумът, който е използван за целите на емпиричното проучване:

- Въпросник за атрибутивен стил (Attributional style questionnaire, Peterson et al., 1982);
- Скала за депресия (CESD-10, Radloff, 1977);
- Скала за удовлетвореност от живота (Satisfaction with Life Scale, 1985);
- Скала за процъфтяване (Flourishing scale, Diener, 2010);
- Въпросник за качество на живот при хора с репродуктивни проблеми (Fertility Quality of Life tool, Boivin et al., 2011);
- Въпросник за когнитивни нагласи при болест (Illness Cognition Questionnaire, Evers et al., 2001).

За целите на дисертационния труд са проведени пилотно и същинско изследвания, които подробно са представени в трета и четвърта глава. В началото на всяка от тях докторантката теоретично обосновава модела на проучването, който си поставя за цел да верифицира. Коректно и професионално описва целите, хипотезите, инструментариума и извадката на всяко проучване и начина на събиране на данните. Методиката на емпиричните проучвания са ясно и последователно описани. Дизайнът, процедура и използваните въпросници и скали са адекватни на целта и задачите на дисертацията.

Трета глава представя адаптация на въпросник за атрибутивен стил въз основа на пилотно изследване, данните от което са прецизно описани и анализирани. Извадката, върху която е проведено изследването е от 102 респондента, 32 мъже и 68 жени, на възраст между 17 и 40 г. ($X=21,72$; $SD = 4,61$).

Четвърта глава представя данните от проведено основно изследване. То е проведено върху клинична (123 ИЛ) и контролна (206 ИЛ) извадки с цел сравнение на

атрибутивния стил, когнитивните нагласи, качеството на живот, психичното благополучие и депресията при хора с и без репродуктивни проблеми. Допълнително клиничната извадка включва респонденти с първичен (64 ИЛ) и вторичен (59 ИЛ) инфертилитет. Освен въпросници в пилотното изследване е използван допълнителен айтем, който измерва атрибуциите за причините за репродуктивния проблем.

Поставените в изследванията цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за проверка на: психометричните характеристики на използваните въпросници и скали; връзките между изследваните конструкти; вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

Получените резултати са описани и анализирани коректно. Те са представени в табличен и графичен вид, като по този начин дават възможност за ясно отграничаване на значимите взаимовръзки между изследваните феномени. Експертизата на М. Неделчева-Дацова по темата проличава в структурирането на докладваните резултати, в дискусиата, където е направен анализ на резултатите от собствените емпирични проучвания, през призмата на постиженията на други водещи изследователи в сферата.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

- a. Избрани са подходящи въпросници и скали. Някои от методиките са прилагат за първи път в български социокултурен контекст.
- b. Емпиричният подход осигурява данни за отличителните дименсии на атрибутивния стил и връзката му с качеството на живот, психичното благополучие и депресията при хора с репродуктивни проблеми.
- c. Проучването предоставя възможност да се разкрият причинно-следствени връзки и зависимости и с висока достоверност да се проверят хипотезите за връзката на изследваните конструкти.
- d. Смятам, че обобщенията и сравнителните анализи с данни от други проучвания са адекватни и имат конкретна практическа приложимост. Те могат да послужат при разработването на политики и интервенции, които да подпомагат създаването на програми за подкрепа на хора с репродуктивни проблеми за справяне с негативни емоционални преживявания.

Основен принос на дисертационния труд е задълбоченият критичен и сравнителен анализ на получените данни с подобни проучвания. Направените изводи са релевантни на задачите и обективно отразяват резултатите от изследването. Те показват компетентността на Мина Неделчева-Дацова да анализира и интерпретира резултати от емпирични изследвания и да прави заключения за практиката. Всичко това е индикатор за задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Авторефератът е съобразен с изискванията, като адекватно представя дисертационния труд. Приемам приносите, формулирани от докторантката, като смятам, че те могат още да се разширят.

Мина Неделчева-Дацова представя четири самостоятелни публикации по темата на дисертацията и четири извън нея, от които две в съавторство.

Имам технически бележки, които не омаловажават труда на докторантката. Те се отнасят от изписването на изписването на някои статистически коефициенти на български език, както и в някои таблици, в които не са посочени твърденията от използваните въпросници, а тяхното кодиране.

Смятам, че заключението може да бъде обогатено и разширено, като отрази приносните моменти на дисертационния труд.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Мина Неделчева-Дацова представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика, като получените резултати могат да намерят приложение в социалната и клиничната практика. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на **Мина Неделчева-Дацова** по професионално направление **3.2. Психология** (Обща психология - Психологическо измерване и оценяване).

30.09. 2024 г.
гр. София

Рецензент:
(проф. д.пс.н.С. Карабельова)